

Az európaiak nyelvtudásáról

Olvasóink közül bizonyára sokan hallottak már az *Eurobarométer* felméréseiről. Az Európai Unió megrendelésére készült közvélemény-kutatások közül most az „*Európaiak és Nyelveik*” címmel 2006-ban megjelent felmérés eredményeiről szeretnénk bővebben szólni, noha a felmérés nem csak a kisebbségi nyelvekkel, hanem az uniós tagállamokban élők nyelvismeretével általában foglalkozott. A tájékozódás azonban ez esetben is hasznos lehet, hiszen a nyelvi sokszínűségnek minden nyelv része. Az *Eurobarométer* felmérésébe csaknem harmincezer embert vontak be az – akkor még huszonöt – tagállamból, valamint a csatlakozás előtt álló Romániából és Bulgáriából, de Törökországból és Horvátországból is.

Ma az Európai Unió mintegy 495 millió, különböző etnikai, kulturális és nyelvi közegben élő ember otthona. Az európai országok tarka nyelvi térképét a történelem, a földrajzi tényezők és a népek vándorlása alakította. Az Európai Unió jelenleg huszonhárom hivatalos nyelvet ismer el, területén pedig mintegy hatvan egyéb – őshonos vagy nem őshonos – nyelvet beszélnek. A huszonhét tagállamnak azért van csupán huszonhárom hivatalos nyelve, mert néhányon több ország is osztozik. A német például *Ausztriában*, *Németországban*, *Belgiumban* és *Luxemburgban* is hivatalos nyelv, *Ciprus* és *Görögország* egyaránt a görögöt használja, *Belgium* pedig a már említett német mellett a franciát és a hollandot.

Az idegennyelv-ismeret nem egyformán jellemző Európa valamennyi részén. Úgy tűnik, az európai polgárokat ösztönözni kell az idegennyelv-tanulásra, annak ellenére, hogy az idegen nyelvek ismeretéből származó előnyök megkérdőjelezhetetlenek. A nyelvismeret megkönnyíti a munkavállalást, a tanulást és az utazást szerte Európában, illetve lehetővé teszi a kultúrák közötti párbeszédet.

A felmérés első része a lakosság anyanyelvére vonatkozott. Az európaiak többségének anyanyelve hazája államnyelveinek egyike. A magyar és a portugál megkérdezettek 100%-a hazája államnyelvét nevezte meg anyanyelveként. Ugyanakkor még ezek az országok sem homogének nyelviileg, mivel lehetőség volt arra, hogy több anyanyelvet is megjelöljenek a válaszadók. Magyarország esetében ez azt jelentette, hogy a válaszadók 100%-a jelölte meg a magyart egyetlen vagy egyik anyanyelvének, míg 0,8%-uk egy másik uniós nyelvet, 0,6%-uk pedig valamely uniós kívüli nyelvet is anyanyelvének tekint.

Magyarország és *Portugália* esete kivételnek tekinthető, hiszen a tagországok lakossága rendszerint az anyanyelv vonatkozásában is elég heterogén. *Szlová-*

cia esetében a válaszadók 10%-a vallja magát magyar anyanyelvének. *Lettország* és *Észtország* polgárainak jelentős része orosz anyanyelvű, *Bulgáriában* pedig a válaszadók 8%-a török anyanyelvének vallotta magát. Egyes országok, mint *Németország*, *Franciaország* vagy az *Egyesült Királyság* hagyományosan nagyszámú bevándorló lakosságnak adnak otthont, akiknek anyanyelve leginkább az Unión kívüli nyelv.

Az EU-tagállamok polgárainak 56%-a tud az anyanyelvétől eltérő idegen nyelven társalgási szinten beszélni. A luxemburgiaknak 99, a szlovákoknak 97, a letteknek pedig 95%-a jelezte, hogy legalább egy idegen nyelven tud kommunikálni. A válaszadók 28%-a két idegen nyelvet is ismer, legalább társalgási szinten. Ez különösen *Luxemburgra*, *Hollandiára* és *Szlovéniára* jellemző, ahol a válaszadók 11%-a beszél anyanyelve mellett legalább három idegen nyelven.

Az összes megkérdezettek közel fele ismerte el ugyanakkor, hogy anyanyelvéen kívül nem beszél más nyelvet. Hat olyan tagállam is van, ahol ez az arány meghaladja az állampolgárok 50%-át. *Írország*, az *Egyesült Királyság*, *Olaszország* (59%!), *Portugália* és *Spanyolország* mellett sajnos *Magyarország* is ebbe a csoportba tartozik. Ez annál is szomorúbb, mert az angolok, a spanyolok és az olaszok csak egy nyelvet beszélő nagy csoportjának anyanyelve mégis csak egy világnyelv – vagy meglehetősen elterjedt nyelv –, ugyanez a magyarról nem mondható el.

Európában továbbra is az angol a leginkább használatos idegen nyelv. Az uniós polgárok 38%-a mondta azt, hogy legalább társalgási szinten beszél angolul. A felmérésben részt vevő huszonkilenc ország közül tizenkilencben az anyanyelv mellett az angolt beszélik a legtöbben. Különösen *Svédországban*, *Máltán* és *Hollandiában* van ez így. Amennyiben ehhez hozzávesszük a 13%-ot kitevő angol anyanyelvt, kiderül, hogy az európaiak több mint fele tud társalogni ezen a nyelven.

Az európaiak 14%-a beszél anyanyelve mellett franciául vagy németül. A francia számít a legelterjedtebb idegen nyelvnek az Egyesült Királyságban és Írországban, míg a Cseh Köztársaságban és Magyarországon leginkább németül beszélnek. Ezen kívül a spanyol és az orosz tartozik még az öt legelterjedtebb idegen nyelv közé. Az európai polgárok 6–6%-a beszéli e két nyelv valamelyikét.

Az EU lakóinak alacsony a nyelvtanulási motivációja. A felmérés alapján lényegében csak minden ötödik európaít lehet olyan aktív nyelvtanulónak jellemezni, aki nemrégiben foglalkozott idegennyelv-ismerete fejlesztésével, vagy éppen erre készül a kö-

vetkező évben. A nyelvtanulást akadályozó tényezők közül a leggyakrabban az időhiányt, a motiváció hiányát és a nyelvórak költségét említették.

Az vizsgálatban résztvevők válaszai szerint az iskolában, elsősorban a középiskolában tanultak tanulnak nyelvet. Nagy többségük – 65 százalékuk – csak az iskolai nyelvórakot jelölte meg az idegennyelv-tanulás helyeként, azaz sokuk számára az iskola az idegennyelv-tanulás egyetlen lehetséges helyszíne. Az iskolai oktatás mellett pedig a nyelvtanulásnak számos más módja és különböző tanulási környezete létezik. Azokban az országokban, ahol a

műsorokat általában feliratozzák, a külföldi filmek és műsorok eredeti nyelven történő megtekintésének támogatottsága igen nagy. Nem véletlen, hogy ezen országok azok, amelyekben a polgárok több nyelvben is jártasak. Sokan persze jobban szeretik a külföldi filmeket és műsorokat szinkronizálva nézni, mint eredeti nyelven, felirattal. Ez különösen igaz Magyarországra és Csehországra, noha a kutatások szerint a feliratos műsorok vagy filmek erőteljesen ösztönzik, és nagyban megkönnyítik a nyelvtanulást. Ezt a hazai oktatáspolitikusoknak is érdemes lenne megfontolniuk.

A finnországi svédekről

A Barátság áprilisi száma már foglalkozott a skandináviai lappokkal és a finnországi romákkal, ezúttal kalandozzunk még egy kicsit tovább Észak-Európában! A finnországi lappok (számik) és romák mellett érdemes jobban megismerkedni az itt élő svédajkúakkal is. Annál inkább, mert az államalkotó tényezőként elismert svéd csoport nyelve a finn mellett szintén az állam hivatalos nyelvének tekintendő.

Mit jelent ez a gyakorlatban? Először is azt, hogy ha egy finnországi svéddel hoz össze bennünket a véletlen, lehetőleg ne ejtsük ki a szájunkon a „kisebbség” szót, mert ezzel érzékeny pontot érintünk. Másodszor azt, hogy Finnországban szigorúan meghatározott szabályok alapján a svédek teljes körben, az élet minden területén használhatják anyanyelvüket. A finnországi svédek vonakodnak attól, hogy kisebbségnek tekintsek magukat a szó jogi értelmében. A hivatalos finn álláspont szerint a svédajkú lakosság valóban nem nemzeti kisebbség, hanem inkább *de facto* létező nyelvi kisebbség, noha egyébként minden olyan jellemzővel rendelkezik, amelyet rendszerint a kisebbségek meghatározásánál figyelembe vesznek. Számszerűen kevesebben vannak a lakosság többi részénél, eltérő nyelvvél és kultúrával rendelkeznek és ezek megőrzését, fejlesztését fontosnak tartják. Hagyományosan régi kapcsolatok fűzik őket az országhoz is.

A finnországi svédek viszonylag kis területen, a déli-délnyugati partvidéken élnek. Az 5,3 milliós népességnek mintegy huszadát teszik ki. Jelenlétüket részben már évezredekkel ezelőtti letelepedésük, részben a hét évszázados svéd uralom magyarázza. Az ideérkezett svéd katonák, hivatalnokok, papok, hűbérurak svédül beszéltek. A művelt előkelőségek, a tudományok és a művészetek nyelve is szinte kizárólag a svéd volt. A XIX. század második felében kezdődő nemzeti felbuzdulás azonban elősegítette a finn nyelv „emancipálódását”. (1863-tól kezdődően lehetett a svédhez hasonlóan használni a hatóságokkal való ügyintézésben, 1892-től pedig a finn a svéd-del azonos jogú hivatalos nyelvvé vált.)

Amikor Finnország 1917-ben független lett, rendezni kellett a finn- és svédajkú közösség közti viszonyt. Ennek során a finnországi svédeknek fel kellett adniuk azt az elképzelésüket, hogy a svájci modellhez hasonlóan négy svéd nyelvű kantont alakítsanak. A svéd nyelv viszont megtartotta hivatalos nemzeti nyelvi státuszát. Finnország 2003-ban hatályba lépett új alkotmánya leszögezi, hogy az állami szervek egyenlő alapon elégítik ki a finn- és svédajkú lakosság kulturális és társadalmi igényeit. A svédek aránya az 1880-ban regisztrált 14,3%-ról fokozatosan csökkent a mai 5,6%-ra, ami nem egészen háromszázezer főt jelent. Körükben alacsonyabb a születések száma, mint a finnekénél, és sokan áttelepültek Svédországba. Magas a vegyes házasságban élők száma is. A felmérések szerint az ilyen családokban a gyermekeknek a fele sem lesz svéd nyelvű. Annak ellenére sem, hogy a svéd nyelvű oktatási rendszer teljes skálája rendelkezésre áll az óvodától az általános iskolán, a napközin, a szakképzésen, a középiskolákon át egészen az – igaz, nem teljes körű – egyetemi oktatásig. (A másik hivatalos nyelv – svédnek a finn, finnek a svéd – tanulása egyébként minden finnországi diák számára kötelező egészen a középiskola végéig.)

Az 1922. évi nyelvtörvényt 2004-től váltotta fel egy új, amelynek értelmében mind a finn, mind a svéd nyelv működhet többségi és kisebbségi nyelvként is attól függően, hol és milyen kapcsolatoknál használják. A törvény rendelkezései kiterjednek a finn és a svéd nyelv bírósági és más állami hatósági használatára, de még a hivatalos iratok nyelvezetére is. Kötelezi az állami szerveket, hogy működésük

során előremutatóan, kezdeményező módon biztossítsák a magánszemélyek nyelvi jogainak gyakorlati érvényesülését. Annak a kérdésnek a megítélésénél, hogy a hatóságoknak milyen nyelvet lehet használni, mind a területi, mind a személyi elv érvényre jut. Ebből következően a svéd nyelv használatának jogát egyaránt meghatározza az adott hatóság hivatalos nyelve és a magánszemély anyanyelve. A helyi hatóságokkal való kapcsolattartásnál a területi, az állami hatóságok esetében a személyi elv figyelembe vétele a szélesebb körű.

Finnországban a települések három csoportját különböztetik meg: vannak *tisztán finn nyelvű, tisztán svéd nyelvű, illetve kétnyelvű települések*. Ez utóbbiaknál a másnyelvű lakosság arányának el kell érnie a 8%-ot vagy háromezer főt. Tízévente, minden országos népszámlálásnál felülvizsgálják az arányokat, de ha egy település korábban kétnyelvűnek minősült, akkor csak abban az esetben kerül vissza az egynyelvű települések közé, ha a másnyelvű lakosok aránya 6% vagy háromezer fő alá csökkent. A 2012-ig tartó jelenlegi ciklusban 399 település egynyelvű finn, 3 település egynyelvű svéd (az Åland-szigeteket nem számítva), míg a 44 kétnyelvű településből 21-ben a finn, 13-ban pedig a svéd a többség nyelve. A polgárok szabadon választják meg, hogy finn- vagy svédajkúként regisztrálják őket, a hatóságok nem ellenőrzik a nyelvtudást.

A parlamenti munkában mindkét nyelvet egyaránt használják. A törvényjavaslatokat mindkét nyelven be kell terjeszteni, s magukat a törvényeket is két nyelven fogadják el, jelentetik meg. A parlamenti üléseken mindkét nyelv használata lehetséges. A minden állampolgárt érintő, kötelező kormányrendeletek és miniszteri rendeleteket is két nyelven adják ki.

A központi közigazgatási szervek működése mindig kétnyelvű, míg a regionális és helyi közigazgatás nyelve a hozzájuk tartozó települések besorolásától függ. Ha az adott régióban csak egynyelvű települések vannak, a közigazgatási szerv is egynyelvűként működik. A településeken az önkormányzat és a helyi közigazgatási hatóságok ugyanakkor az ügyfél egyéni kérésére a másik nyelven is nyújthatnak szolgáltatásokat, tolmács vagy fordító segítségével. Bizonyos, az alapvető emberi jogokat érintő esetekben – a település nyelvi beosztásától függetlenül – az érintett fél mindenképpen jogosult a saját anyanyelvét használni. A kétnyelvűnek minősülő helyi vagy állami hatóságoknak mindkét nyelven közzé kell tenniük a közérdekű hirdetményeket, a rendeleteket, noha mérlegelhetik, hogy szószerinti fordításra van-e szükség, vagy elegendő az érdemi tájékoztatás. A hivatalos kétnyelvűség a közlekedési táblákra és a helynevekre is kiterjed. A szöveg vagy információ felül a többségi, alul a kisebbségi nyelven jelenik meg.

Az oktatás és a közigazgatás mellett a kétnyelvűség a tömegtájékoztatásban, az egyházi életben és a hadseregben is érvényesül. Sőt, ezek a rendelkezések az állam kezében levő vállalatokra és a közszolgáltatásokat nyújtó magánvállalkozásokra is kiterjednek. Az evangélikus egyház kerületeit nyelvi alapokon állapították meg, és ha egy településen jelentős számú svédajkú lakosság él, akkor saját egyházközséget alkotnak. 1923 óta az összes svéd egyházközség ugyanahhoz a Porvoo/Borgå székhelyű püspökséghez tartozik éppen úgy, mint azok a kétnyelvű egyházközségek, amelyeknél a svéd a többségi nyelv. A katonai szolgáltra behívott fiatal „lehetőség szerint” olyan egységhez kell beosztani, amelynek a személyzete ugyanolyan anyanyelvű, mint ő. A finn hadsereg egyik osztaga svéd nyelvű. A parancsok kiadása azonban mindig finn nyelven történik.

Működnek svéd sportklubok, művészeti együttesek, színházak és mindenféle érdekképviseleti szakmai szervezetek és egyesületek is. A tucatnyi svéd nyelvű újság közül a *Hufvudstadsbladet* című napilap a legismertebb. A finn rádiót és televíziót törvény kötelezi, hogy a műsorszolgáltatásnál egyenlően kezelje a finn- és a svédajkúakat. Egyes finn műsorokat svéd feliratokkal látnak el, a svéd műsorok zöme pedig finn feliratos. 2001 óta tisztán svéd nyelvű digitális televíziós csatorna működik, és két svéd nyelvű állami rádió is van, ezek adása azonban Észak-Finnországban nem fogható. A Svéd Néppárt 1906 óta képviseli a svédek politikai érdekeit: a párt meghatározó alapjait a nyelvi hovatartozás jelenti, nem pedig a társadalmi helyzet vagy a politikai állásfoglalás.

Érdeemes néhány szót ejtenünk a speciális helyzetű Åland-szigetéről is. A svéd lakosságú, több mint hatezer kisebb-nagyobb szigetből álló szigetcsoporthoz – Finnországgal együtt – a XIX. század elején szerezte meg Oroszország Svédországtól. Az első világháború végén a sziget lakosságának 96%-a írta alá a svéd királyhoz címzett petíciót, amelyben a visszacsatolásukat kérték. A Népszövetség azonban 1921-ben úgy döntött, hogy a szigetcsoporthoz Finnország része marad, azonban lakossága komoly garanciákat kap nemzeti identitása védelmére. A Åland-szigeteknek saját alkotmánya van, ügyeiről – a külügyek, hadügyek és a pénzügyek kivételével – a harmintagú helyi parlament dönt, s a végrehajtásért az e parlament által választott héttagú kormány felel. A hivatalos nyelv a svéd, és szavazati joga itt csak annak van, de földet és ingatlant is csak az vásárolhat, aki „helyi állampolgársággal” rendelkezik. Ezt csak ötéves helyben lakás után és svéd nyelvtudás birtokában lehet kérelmezni. (Ha belegondolunk e kiváltságokba, talán jobban is járt az itt élő, huszonegynéhány ezer főre tehető lakosság, mintha annak idején Svédországhoz került volna.)

Solymosi Judit